

La quinta esquina - Izrail Metter

El presoner, tancat en una cel·la quadrada, és a dir, de quatre cantons, ha de buscar el cinquè entre coces i cops de puny. Aquest joc impossible, un dels preferits dels torturadors de la KGB, serveix per donar títol a aquesta novel·la d'Izrael Metter (Ucraïna, 1909). Acabada l'any 1967, *La quinta esquina* va haver d'esperar el desglaç de la perestroika, i avui dia es llegeix com una biografia històrica de l'època de Lenin i Stalin.

«La història explica amb facilitat el destí d'una classe social sencera, però no pot explicar la vida d'un ésser humà.» Amb aquestes paraules Boria, el protagonista-narrador de *La quinta esquina*, justifica aquest capbussament en la memòria, el record d'un temps en què era mal vist utilitzar el pronom «jo» i en què els verbs s'havien de conjugar amb el genèric «nosaltres». Algunes de les característiques d'aquella època ens són curiosament familiars. El desqualificatiu «petitburgès», profusament utilitzat pels comissaris polítics, va arrelar amb força no fa gaires anys i no precisament a l'estepa russa. Pel que fa a l'apropiació interessada de la paraula «poble», només cal recordar la darrera campanya electoral. L'interès general rousseunià ha servit sovint per emmordassar els individus en nom d'interessos particulars.

El relat d'aquests fets ja coneguts de la història soviètica destaca per tres raons. En primer lloc, no està narrat per un dissident ni per un home del partit, sinó per un mestre gris, insignificant, que no va tenir un gran paper a favor ni en contra del règim. La història oficial fa de teló de fons d'una vida centrada en la privacitat: l'amor, la feina, els dubtes. En segon lloc, l'autor construeix un discurs fragmentari, desfilat, sense ordre cronològic, on els fets estan narrats amb la innocència d'un nen o d'un professor de matemàtiques. En tercer lloc, Metter no es rabeja en la descripció de la crueltat, sinó que utilitza la tècnica iceberg, que emfasitza l'eloqüència del silenci. La novel·la no és tant una denúncia com una autocrítica col·lectiva: a l'autor li interessien sobretot els motius de tanta brutalitat, encara que són tan difícils de trobar com el cinquè cantó d'una cel·la. El sentiment que es desperta en el lector no és l'odi -sempre reciclable en forma de noves injustícies-, sinó una sensació de tristesa fatídica, còsmica. La lluita contra el simplisme duu implícita la utilització d'una paleta amb més colors que el blanc i negre: la pietat, la curiositat, la solidaritat.

Més enllà de les xifres de producció de blat, darrere de la taxa d'alfabetització i del nombre de metges per cada mil habitants, la història està feta també -o sobretot- d'homages i dones concrets, amb sentiments no sotmesos a l'estadística. Seguint els records de Boria, assistim a la injustícia intrínseca dels qüestionaris i dels documents d'identitat, a l'establiment del deure cívic de la delació, a l'art d'endevinar per què el marit o el germà ha estat arrestat per la policia, al naixement de la raça temible dels fanàtics ben pagats. La història esdevé llavors una metàfora, una personificació, que és exactament el contrari d'una xifra.

Boria s'adona per primer cop de l'abast del simulacre i de la mentida quan assisteix a una conferència d'Andrei Zdanov, el secretari del partit que va col·locar la cultura al servei de la política. Davant l'atac de Zdanov a totes les manifestacions artístiques que no segueixen els dictats del realisme socialista, inclosa la poesia d'Akhmàtova i els relats còmics de Zoscenko, alguna cosa es trenca en l'interior de Boria. Sis-cents representants de la intel·lectualitat, entre ells homes i dones que adoraven Akhmàtova i Zoscenko, escolten el discurs amb els rostres impenetrables. L'esforç muscular que representa aquella serenitat aparent deixa Boria confús i abatut. Amb el temps, la rapidesa i la senzillesa amb què tothom assumeix un punt de vista absurd i cruel el deixarà d'impressionar.

Per Boria no és tan important la baixesa com l'habitució a la baixesa, la facilitat amb què homes i dones assumeixen la monotonia de la crueltat. «A la meua generació s'ha avariat el metabolisme moral: ja no absorbim res i tampoc donem gaire». Necessitem més novel·les com aquesta, que ens ajudin a establir les claus del consens a l'entorn de l'abjecció.